De Levende Natuur 79 (6):121-126 (1976)

JUNI 1976 JAARGANG 79, AFL. 6

NEDERLANDS TIJDSCHRIFT VOOR VELDBIOLOGIE
OPGERICHT DOOR E. HEIMANS, J. JASPERS Jr EN JAC. P. THIJSSE

De Gansooiense Uiterwaard

H. PIEK en R. H. LICHTHART

De Gansooiense Uiterwaard ligt ten noorden van Waalwijk aan de zuidoever van de aan het einde van de vorige eeuw gegraven — en in 1904 in gebruik genomen — Bergse Maas. De Vereniging tot Behoud van Natuurmonumenten heeft dit 27 ha grote graslandgebied, dat zijn naam dankt aan een klein gehuchtje dat door de aanleg van de Bergse Maas is verdwenen, in 1974 in erfpacht verkregen. Het natuurmonument, dat tot dat tijdstip op traditioneel landbouwkundige wijze werd beheerd, is niet door wegen doorsneden. Het is niet opengesteld voor het publiek. Vanaf de langs het terrein lopende bandijk heeft men echter een goed uitzicht over het fraaie landschap; vogels kunnen vanaf de dijk worden gadegeslagen.

In landschappelijk opzicht is het gebied onderdeel van het oorspronkelijke open slagenlandschap tussen het Land van Heusden en Altena en de Langstraat bij Waalwijk. Dit slagenlandschap, dat grotendeels uit vochtige tot drassige graslanden bestond, werd vooral gekenmerkt door zeer veel smalle perceeltjes. De aanleg van de bandijk langs de Bergse Maas heeft de huidige Gansooiense Uiterwaard afgesneden van dit slagenlandschap; ze is gaan fungeren als uiterwaard van de rivier. Het kavelpatroon van deze uiterwaard is dan ook afwijkend ten opzichte van de kavelpatronen in de uiterwaarden langs de „natuurlijke" lopen van de rivieren in ons land. Het is als het ware een polder die als uiterwaard dienst doet.

De Levende Natuur 79 (6):121-126 (1976)

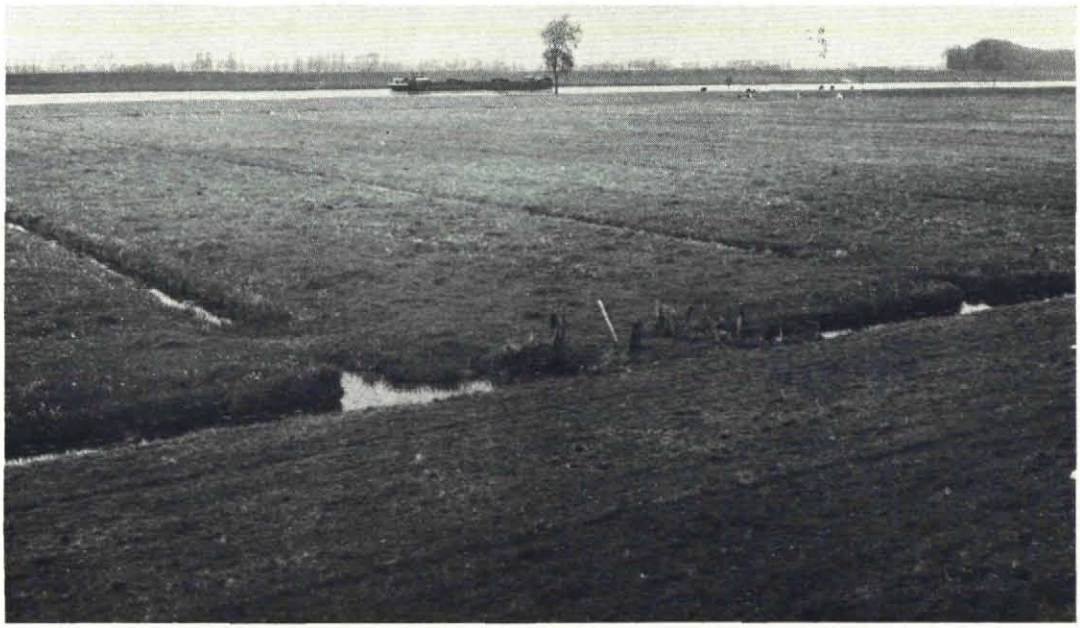

Fig. 1. *Gansooiense Uiterwaard aan de Bergse Maas. Oud slagenlandschap. Foto R. H. Lichthart.*

Botanisch wordt het reservaat gekenmerkt door graslandvegetaties die karakteristiek zijn voor voedselrijke milieus met sterk wisselende waterstanden. Dergelijke milieus worden in Nederland van nature voornamelijk aangetroffen in de uiterwaarden van de grote rivieren. Het voorkomen van enige minder algemene plantesoorten geeft een indicatie voor de potentiële mogelijkheden tot ontwikkeling van waardevolle vegetaties.
Faunistisch heeft het gebied betekenis als broedgebied en vooral als foerageergebied voor weidevogels en waterwild.

Geo(morfo)logie en bodem

De aan de oppervlakte voorkomende geologische afzettingen behoren tot de zogenaamde afzettingen van Duinkerke; het zijn (jonge) zeeklei-afzettingen uit het laatste deel van het Holoceen die ontstaan zijn tijdens een periode met een stijgende zeespiegel (transgressiefase). Deze afzettingen zijn hier echter in zoetwater afgezet als gevolg van de toevoer van zoet rivierwater (dergelijke afzettingen worden gorsgronden genoemd). In hoeverre er onder de zeeklei-afzettingen veen of diluviaal zand voorkomt, is niet bekend. Sinds het gebied dienst is gaan doen als uiterwaard van de Bergse Maas is er vermoedelijk ook enige rivierklei afgezet.
De gronden in het natuurmonument worden grotendeels tot de nes- en poldervaaggronden gerekend. Het zijn zware kleigronden met een homogeen profiel die in de bovengrond tamelijk gerijpt zijn. Deze gronden zijn kalkhoudend en matig humeus. De kleigronden langs de zuidzijde van het gebied lijken minder zwaar. Op de laagst gelegen plekken komen vaaggronden voor die niet gerijpt zijn; ze worden gerekend tot de slik- en gorsvaaggronden.
Het gebied vertoont nauwelijks enig reliëf; het westelijk gedeelte ligt enigszins hoger dan het midden en het oostelijk deel.

De Levende Natuur 79 (6):121-126 (1976)

Waterhuishouding

De Gansooiense Uiterwaard heeft tot de vijftiger jaren een natuurlijke afwatering gehad op de Bergse Maas. Thans is er in het oostelijk deel van de zomerkade een spuisluis die door middel van een spuideur het overtollige water in het gebied kan lozen op de rivier. Bij hoge waterstanden op de rivier kan er geen afwatering plaatsvinden. Een en ander betekent dat de waterstand in het reservaat aan sterke schommelingen onderhevig is. Met name in de neerslagrijke periode staat het water in het gebied tot boven het maaiveld, in perioden met weinig neerslag en veel verdamping (zomer) kan de waterstand tot enige decimeters beneden het maaiveld dalen. Alleen de laagste delen van het reservaat zijn vrijwel permanent drassig. In de uiteinden van de sloten, nabij de bandijk, zijn verschijnselen waargenomen die wijzen op de aanwezigheid van kwel.

De vele perceelslootjes zijn wisselend van breedte. Ze zijn grotendeels goed onderhouden. De smallere slootjes zijn ca. 1 m breed; ze zijn vaak geheel of grotendeels dichtgegroeid. In totaal komen er ca. 50 slootjes in het gebied voor. Een gedeelte hiervan is aan de zuidzijde afgedamd, terwijl een ander deel in open verbinding staat met zowel de noordelijke als de zuidelijke sloot.

Flora en vegetatie

Het gebied vertoont een vegetatie die karakteristiek is voor o.m. uiterwaarden; er is een sterk wisselende stand van zeer voedselrijk en min of meer verontreinigd water. Deze instabiele milieus kenmerken zich door een kleinere of grotere mate van bodemverdichting als gevolg van de extreme verschillen tussen droog en nat. Zij kunnen worden beschouwd als storingsmilieus waarin het vegetatiepatroon scherpe grenzen heeft (limes convergens). In het reservaat komen daar nog andere nivellerende factoren bij, zoals het geringe reliëf, bemesting met kunstmest en intensieve beweiding, zodat een geringe variatie aan flora en vegetatie voor de hand ligt.

Het grootste gedeelte van de graslandvegetatie in het reservaat kan worden gerekend tot het Zilverschoonverbond (Agropyro-Rumicion crispi). Dergelijke vegetaties komen in vrijwel alle Nederlandse landschapstypes zeer algemeen voor. Op de relatief vlakke en hoogst gelegen delen van de percelen, met name in het midden en het westelijk gedeelte van het reservaat, treedt het Zilverschoonverbond het duidelijkst ontwikkeld op. Het wisselvallige karakter van het milieu is hier ook het sterkst zichtbaar. Kenmerkende soorten zijn hier onder andere Krul-

Fig. 2. *Sloot met Dotterbloemen. Foto R. H. Lichthart.*

zuring *(Rumex crispus)*, Kruipende boterbloem *(Ranunculus repens)*, Zilverschoon *(Potentilla anserina)*, Ruige zegge *(Carex hirta)*, Valse voszegge *(Carex otrubae)*, Zeegroene rus *(Juncus inflexus)*, Fioringras *(Agrostis stolonifera)*, Slanke waterbies *(Eleocharis palustris* ssp. *uniglumis)*, Geknikte vossestaart *(Alopecurus geniculatus)*, Engels raaigras *(Lolium perenne)*, Penningkruid *(Lysimachia nummularia)* en Akkerkers *(Rorippa sylvestris)*.

Vrijwel langs alle sloten komt een zone voor — daar waar het vlakke perceel geleidelijk overgaat naar de oevervegetaties — waar de wisseling in de waterstand minder sterk is. Deze zone is vrijwel het gehele jaar vochtig tot drassig. De vegetatie in deze zone is te rekenen tot het Dotterverbond (Calthion palustris). In deze zone — ter breedte van ± 2 m — worden onder andere aangetroffen: Dotterbloem *(Caltha palustris)*, Moerasrolklaver *(Lotus uliginosus)*, Tweerijige zegge *(Carex disticha)*, Koekoeksbloem *(Lychnis flos-cuculi)*. In deze zone is ook een aantal min of meer zeldzame soorten aangetroffen, te weten Grote pimpernel *(Sanguisorba officinalis)*, Bosbies *(Scirpus sylvaticus)* en Kleine valeriaan *(Valeriana dioica)*. Deze soorten duiden op een minder voedselrijk milieu.

Eveneens langs vrijwel iedere sloot wordt een oevervegetatie aangetroffen die tot het Grote zeggeverbond (Magnocaricion) kan worden gerekend. Het betreft hoofdzakelijk vegetaties waarin de Scherpe zegge *(Carex acuta)* domineert.

Voornamelijk in het westelijk gedeelte van het gebied — maar plaatselijk ook elders — waar het enigszins hoger is en waar inundaties minder vaak voorkomen, wordt een graslandvegetatie aangetroffen die kan worden gerekend tot de Kamgrasweide (Lolio-Cynosuretum). Het betreft hier een vochtige tot drassige sub-associatie waar naast kenmerkende soorten van het Dotterverbond ook worden aangetroffen: Kamgras *(Cynosurus cristatus)*, Reukgras *(Anthoxanthum odoratum)*, Beemdlangbloem *(Festuca pratensis)*, Vossestaart *(Alopecurus pratensis)*, Scherpe boterbloem *(Ranunculus acris)*, Madeliefje *(Bellis perennis)*, Kleine klaver *(Trifolium dubium)*, Moeraszegge *(Carex acutiformis)*, Pinksterbloem *(Cardamine pratensis)*, Gewone hoornbloem *(Cerastium holostioides)*, Vogelwikke *(Vicia cracca)*, Knoopkruid *(Centaurea pratensis)*, Brunel *(Prunella vulgaris)* en dergelijke meer algemene soorten van bemeste graslanden.

In het oostelijk gedeelte van het terrein komt op de laagste plekken een vegetatie voor waarin Liesgras *(Glyceria maxima)* domineert. De percelen met deze drassige lage plekken zijn een aantal jaren niet gemaaid en extensief beweid. Op de drogere plekken van deze percelen groeit een ruigtekruidenvegetatie die behoort tot de Moerasspirea-associatie (Valeriano-Filipenduletum). Deze wordt onder andere gekenmerkt door Moerasspirea *(Filipendula ulmaria)*, Echte valeriaan *(Valeriana officinalis)*, Poelruit *(Thalictrum flavum)*, Kattestaart *(Lythrum salicaria)*, Wilde bertram *(Achillea ptarmica)* en Harig wilgeroosje *(Epilobium hirsutum)*.

De slootvegetaties van het reservaat bestaan voor een belangrijk deel uit gemeenschappen die behoren tot het verbond van Klein kroos (Lemnion minoris). Dit verbond wordt vooral gevonden in de smalle sloten die geen of weinig doorstroming hebben. In de bredere sloten met enige stroming komt een dichte vegetatie voor van Brede waterpest *(Elodea canadensis)*. Deze — door waterverontreiniging — steeds minder algemeen voorkomende soort wordt voornamelijk aangetroffen in het westelijk en zuidelijk deel van het reservaat. Vermoedelijk is de toevoer van vervuild water uit de Maas hier minder dan in het noordelijk en oostelijk ge-

Fig. 3. *Gansooiense uiterwaard nabij de bandijk. Sloot met vegetatiezone. Foto R.H. Lichthart.*

deelte, waar voornamelijk de beter aan sterke vervuiling aangepaste Smalle waterpest *(Elodea nuttallii)* voorkomt.
Ook de verspreiding van de hieronder genoemde andere waterplantenvegetaties wijst op bovengenoemde verschillen in vervuilingsgraad van het slootwater. In het zuidwestelijke gedeelte komt plaatselijk een vegetatie voor van sterrekroos *(Callitriche* spec.) en Waterviolier *(Hottonia palustris)*. Ook het optreden van kwel in dit gedeelte is wellicht van belang voor het voorkomen van deze vegetatie.

Andere waterplanten die in het gebied worden aangetroffen zijn onder andere Glanzig fonteinkruid *(Potamogeton lucens)*, Drijvend fonteinkruid *(P. natans)*, Gele lis *(Iris pseudacorus)*, Zwanebloem *(Butomus umbellatus)*, Kikkerbeet *(Hydrocharis morsus-ranae)*, Pijlkruid *(Sagittaria sagittifolia)* (in de noordelijke brede sloot waar sterke stroming op kan treden) en Gele plomp *(Nuphar luteum)*. Opvallend is het voorkomen van het aan enigszins brak water gebonden Darmwier *(Enteromorpha intestinalis)*.

Fauna
Hoewel er slechts incidentele waarnemingen werden gedaan, kan worden vermeld dat de Gansooiense Uiterwaard in de winter een foerageer-gelegenheid, alsmede een roest- en ruiplaats biedt aan pleisterende eenden, meeuwen, weidevogels en steltlopers. In het voorjaar vormen de dan nog zeer drassige graslanden een goede pleister- en slaapplaats voor meeuwen en andere watervogels. In de hogere oeverbegroeiing huizen soorten als Waterhoen en Rietgors; er foerageren Roerdomp, Blauwe reiger en de Ooievaar uit Drongelen.
Als foerageergebied is het gebied tevens van belang voor onder andere Torenvalk, Steenuil, Ransuil, Buizerd, soms Slechtvalk, Tureluur, Zwarte ruiter, Zwarte stern, Pijlstaart, Wilde eend, Slobeend, Wintertaling, Grutto, Kievit, Watersnip, Koperwiek, Grote lijster en Kramsvogel.

In wintertijd op terugweg door westelijk Spanje

D. M. DE VRIES en G. DE VRIES-SMEENK

De tijd gaat verwonderlijk snel, indien men volop bezig is en tevens naar hartelust geniet. Die volle maand, die wij tegen het einde van eerverleden jaar aan de Costa del Sol verbleven, gewijd aan de heerlijke natuur van Spanje's zuidkust, was dan ook zo maar vervlogen. Over de trektocht erheen door het oosten van Frankrijk en het Iberische schiereiland alsmede over de plaats-zonder-rust zelve benoorden de Straat van Gibraltar verhaalden we onderscheidenlijk reeds in de april- en meinummers van de huidige jaargang van dit maandblad. Hier volgt dan het relaas over de natuurervaringen, opgedaan tijdens het Spaanse gedeelte van de, ditmaal westelijk verlopende, terugweg naar onze drasse dreven van het noorden.
Op de negende dag van wintermaand 1974 was het dan volgens plan zover, dat de vermaarde, nog geenszins winters aandoende zonkust van Spanje verlaten moest worden. Zulks evenwel niet zonder het vaste voornemen er nog eens in de broedtijd der vogels weer te keren, zoals wij dat indertijd ook deden op het Balearen-eiland Mallorca in april en mei 1971 na ons verblijf aldaar gedurende de gehele winter van 1969 (zie